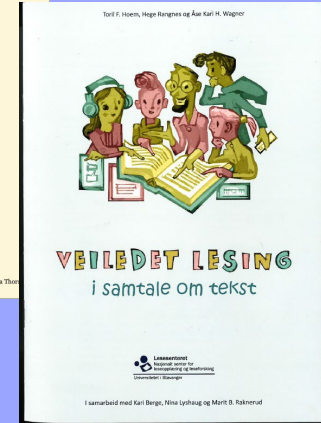

Veiledet lesing

Toril Frafjord Hoem, Hege Rangnes, Åse Kari H. Wagner og Lotte Benestad

Plan for økta

01

▪ Hva vet vi om norske
elevers
leseferdigheter?

02

▪ Hva vet vi om
læreres tekstarbeid i
klasserommet?

03

Hvordan kan veiledning
lesing støtte lærere
i arbeidet med å
utvikle elevers
leseferdighet?

Hva vet vi om norske elevers lesekompetanse?

Alle publikasjonene er åpent tilgjengelige

IEA
PIRLS
2021

PIRLS 2021 – Kortrapport

Norske tiåringers leseforståelse

Åse Kari H. Wagner, Olaug Strand, Hildegunn Støle, Knud Knudsen,
Johanne Hovig, Christina Huru og Trond Hadland

Lesesenteret
Nasjonalt senter for
leseopplæring og leseforskning

Åse Kari H. Wagner og
Hildegunn Støle (red.)

TID FOR LESING!

Norske tiåringers leseforståelse
i PIRLS 2021

Universitetsforlaget

PISA 2022

Norske elevers kompetanse i
matematikk, naturfag og lesing

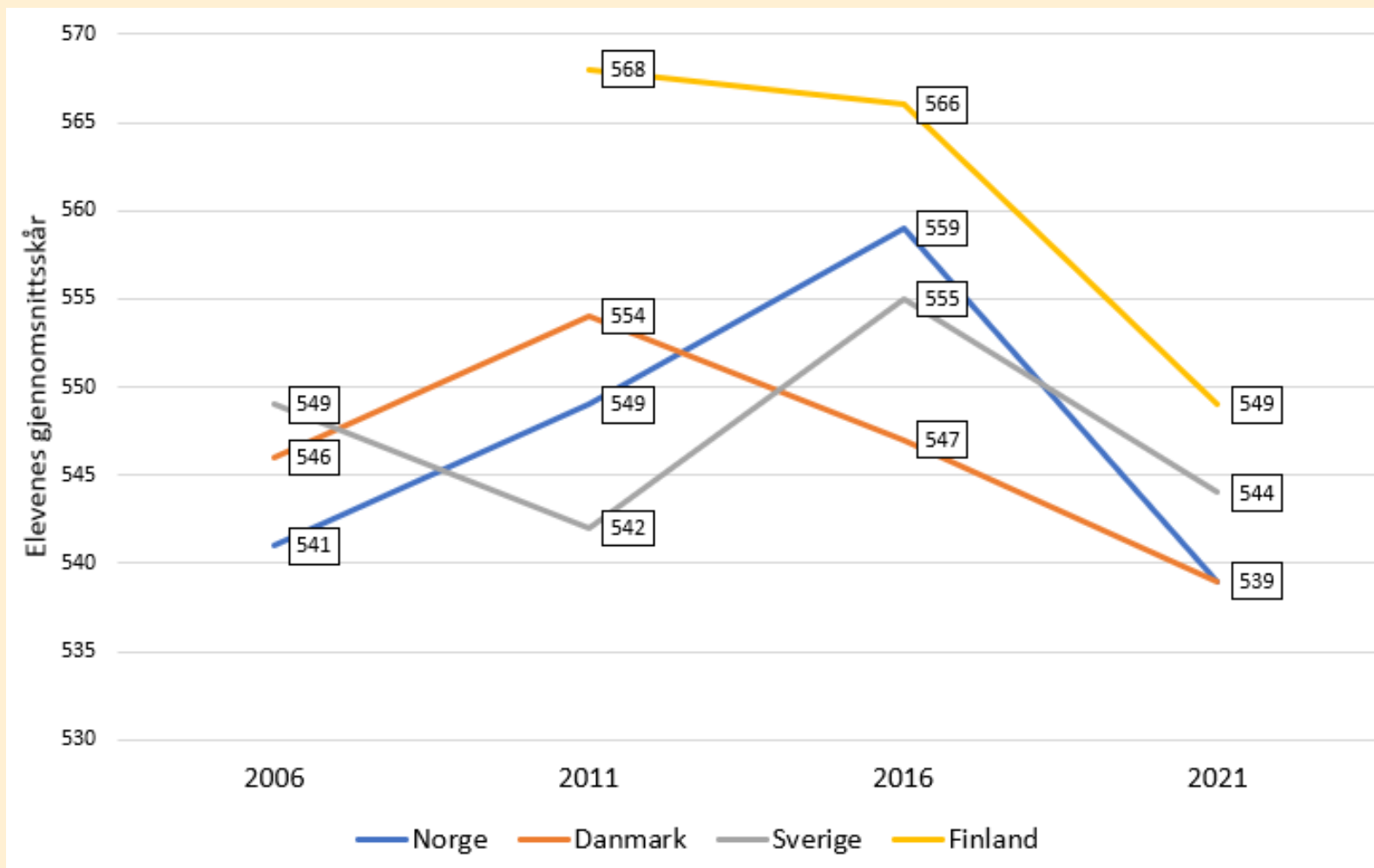
Fredrik Jensen, Andreas Pettersen, Tove Stjern Frønes,
Anna Eriksen, Maria Løvgren og Eva K. Narvhus

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

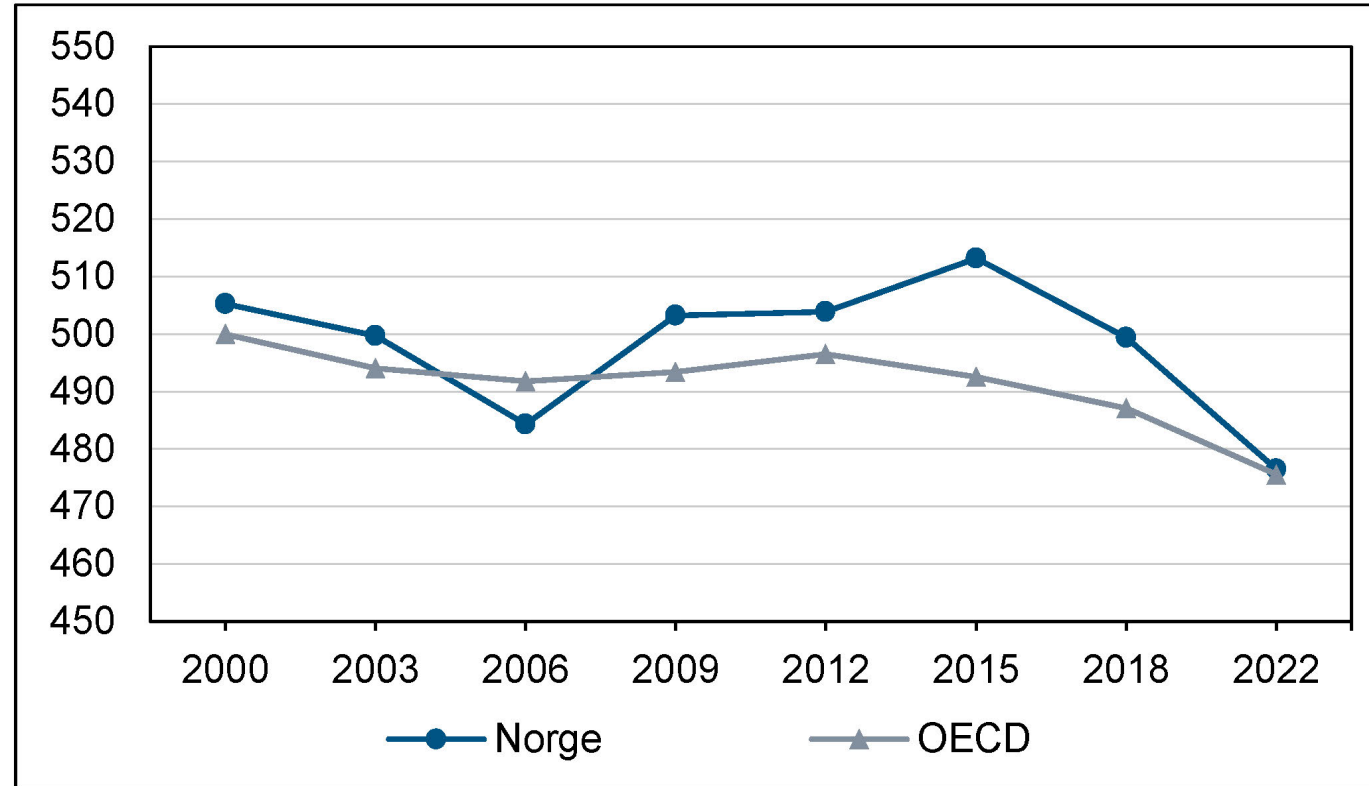
OPEN ACCESS

Markant nedgang i norske elevers leseprestasjoner

PIRLS 2021

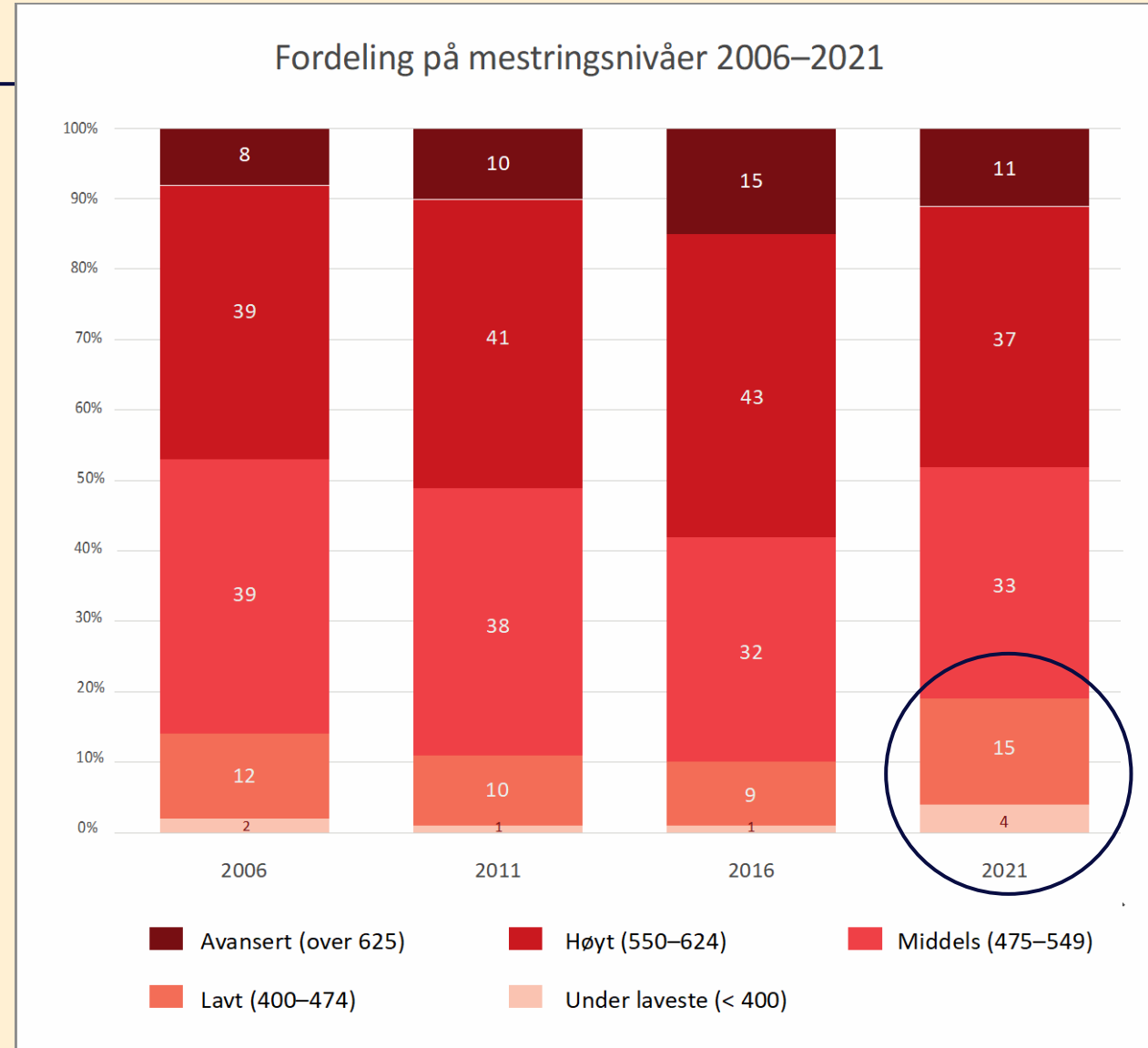

PISA 2022, lesing

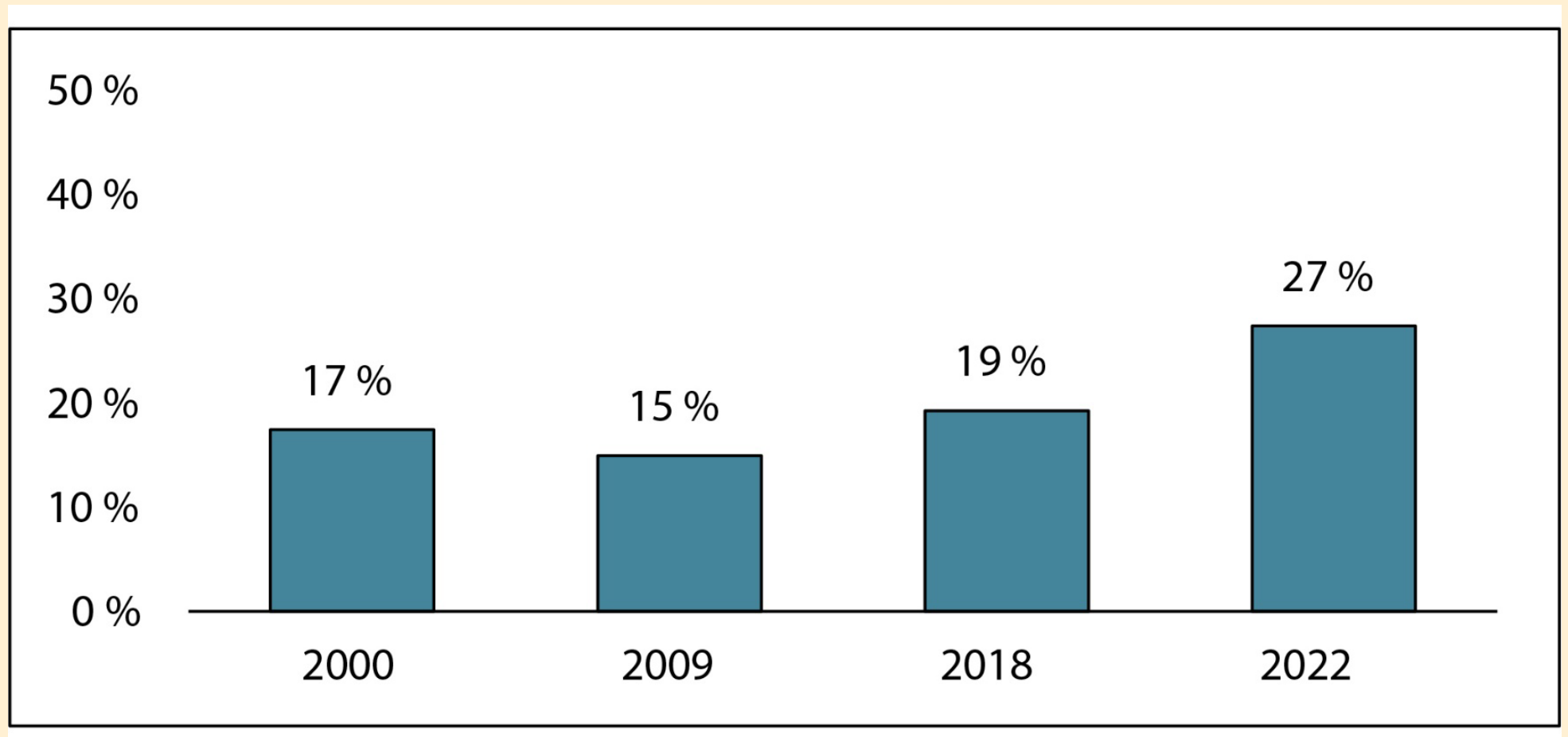
Betydelig flere lavtpresterende elever

PIRLS 2021

Figur 3: Prosentandel norske elever på de ulike mestringsnivåene i 2006, 2011, 2016 og 2021

PISA 2022, lesing

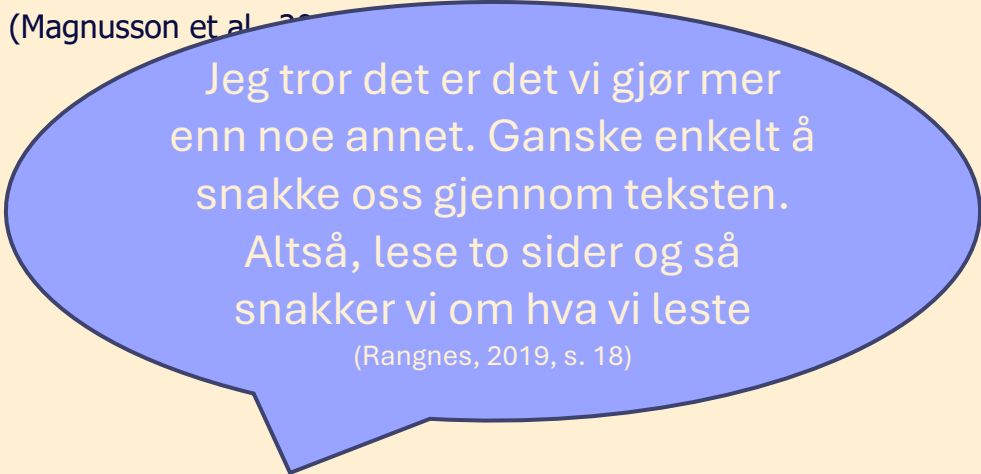

Andre funn fra PIRLS og PISA

- Elever med færrest hjemmeressurser har tapt mest når det gjelder lesekompetanse (Wagner & Støle, 2024).
- Interessen for lesing har falt (Wagner & Støle, 2024).
- Elever kan ha utfordringer med å tolke og trekke slutninger i en tekst (Ryen & Frønes, 2020, s. 142).
- Elever har problemer med å analysere og vurdere tekster kritisk (f.eks. vurdere formålet med tekster og hvorvidt innholdet er troverdig) (Jensen et al., 2023).

Hva vet vi om læreres tekstarbeid i klasserommene?

- Lærere er opptatt av å støtte elevens forståelse av tekster fordi de opplever tekstene som vanskelige for mange elever. Lærere:
 - gir mye støtte i førlesingsfasen (Swanson, 2016)
 - inviterer til samtaler om tekster og forklarer vanskelige ord (Rangnes, 2021)
 - forklarer kompliserte tekster (Tengberg, 2019)
 - bruker lesestrategier i undervisningen (Magnusson et al., 2019)

Jeg tror det er det vi gjør mer enn noe annet. Ganske enkelt å snakke oss gjennom teksten.

Altså, lese to sider og så snakker vi om hva vi leste

(Rangnes, 2019, s. 18)

Men det er noen utfordringer:

De trengte ikke å forstå teksten og forstå innholdet. Jeg kunne se det når de skrev tekstene sine at argumentene de brukte var tatt fra klassesamtalen (Rangnes, 2019, s. 19)

- Samtalene berører ofte ikke utfordringer i tekstene og inviterer i liten grad til tekstbaserte diskusjoner (Magnusson et al., 2018; Swanson et al., 2016; Tengberg, 2019)
- Samtalene er ofte preget av elevenes assosiasjoner og handler om tekstens tema (Rangnes, 2019)
- Lærere tar på seg ansvaret for tolkningsarbeidet og presenterer innholdet i teksten for elevene (Tengberg, 2019; Tengberg et al., 2022)
- Undervisning i lesestrategier er av varierende kvalitet (Magnusson et al., 2018, s. 197)

Lærere stiller spørsmål til egen praksis

Vi vet at vi skal jobbe med begrep, men ikke så mye annet.

(Rangnes, 2021)

Svake lesere leser jo enkle tekster når de skal lese på egen hånd. Enkle tekster der alt foregår i overflaten. Når de da leser en tekst som har mer dybde og som krever at du gjør logiske slutninger underveis og kanskje til og med forkaster det du har sett for deg [...]. Den treningen der har de ikke, for de er vant til å lese om Lars og Petter som har en hytte i skogen, og så kom det en rev, liksom.

(Aasen, 2024, s. 175).

Skal vi gi andrespråkselever enkle tekster, eller skal vi gi dem utfordrende tekster som de andre får? (Rangnes, 2019, s. 18)

Veiledet lesing

- Passer for **ALLE** trinn og **ALLE** fag der lesing inngår. Gjerne korte økter.
- I gruppe og i hel klasse
- Didaktiseringsgrad:
 - Middels.
 - Lærer må:
 - Velge (utfordrende) tekster (**jf. høye ambisjoner**)
 - Identifisere potensielle leseutfordringer og tilby eksplisitt støtte der man antar at noe kan være vanskelig (**jf. høy støtte**):
 - Spørsmål fra heftene (samtalestøtte)
 - Planlegge hva en eventuelt vil modellere for å gi eksplisitt undervisning.

VEILEDAD
LESING

I samarbeid med Linn Endresen, Barbro G. Gustavsen, Marie Hollesli og Marita

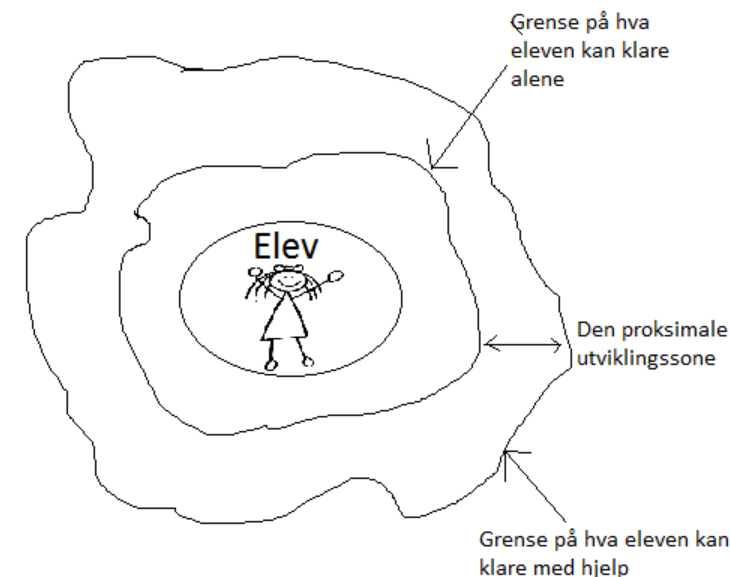
Toril F. Hoem, Hege Rangnes og Åse Kari H. Wagner

VEILEDET LESING
i samtale om tekst

I samarbeid med Kari Berge, Nina Lyshaug og Marit B. Raknerud

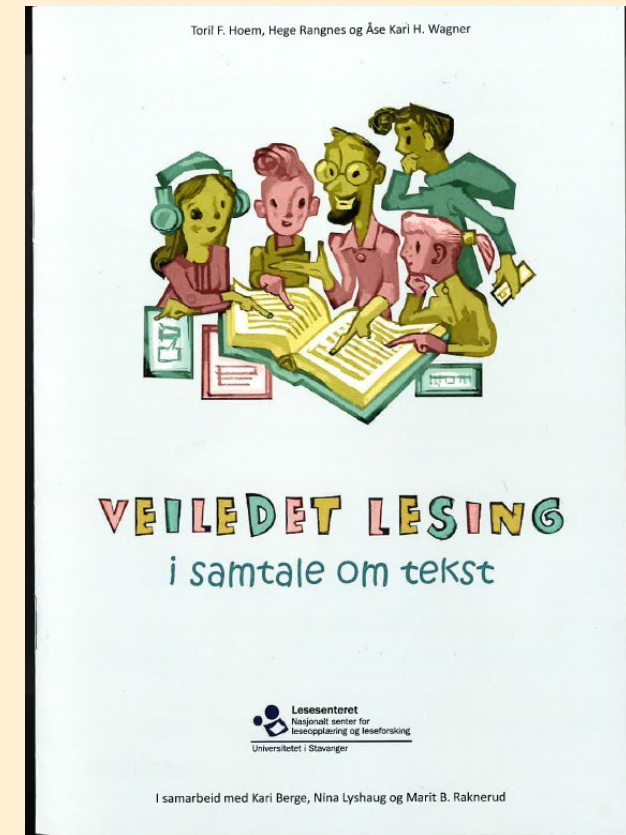
2. Kort førlesning av teksten

I førlesingsfasen hjelper læreren elevene med å rette oppmerksomheten mot teksten. I økter med veiledet lesing bør førlesingsfasen være kort, slik at en kan bruke mest mulig tid på selve teksten. Sett av begrenset tid til ett eller to innledende spørsmål, som for eksempel:

- Hva slags tekst er dette (fagtekst, dikt, fortelling, digital tekst ...)?
- Når du ser denne teksten, hvordan tenker du det passer å lese den?
- Hvorfor tenker du vi skal lese den akkurat slik?
- Disse tre ordene forteller noe om hva denne teksten handler om: jordbruk, sprøytemidler, fortvilelse (ord som er valgt ut på forhånd av læreren). Hva tror du teksten handler om?
- Har du noen gang ... ? (koble innholdet i teksten til elevens egne erfaringer)

Forslag til samtalestøtte

- **Arbeide i selve teksten**
 - Ord- og setningsforståelse
 - Leseflyt
 - Tekststruktur
 - Bruke informasjonen i teksten
 - Oppsummere
- **Arbeide ut over tekster**
 - Lage forbindelser
 - Gjøre inferenser
 - Justere forståelsen (syntetisere)
- **Arbeide kritisk med teksten**
 - Analysere teksten
 - Vurdere teksten

Ord- og setningsforståelse

- Barn har ulike forutsetninger i møte med skolespråket
(jf. Blikstad-Balas, 2016, s. 35-48)

For å utjevne sosiale forskjeller,
må vi synliggjøre språket i skolen
(Gee, 2015).

Ord- og setningsforståelse: Akademisk vokabular

- Fagspesifikt vokabular (*fotosyntese, multiplikasjon*)
- Fagovergripende lavfrekvente ord knyttet til skriftspråket (*prosess, redusere*)
- Ordene er ofte morfologisk komplekse (*mis-forstå-else*)
 - **mis-** (misforstå, mislike)
 - **gjen-** (gjenbruk, gjenfinne)
 - **sam-** (samarbeid, samkjøre)
 - **u-** (uvenner, unormal)
- Nominaliseringer (verb/adjektiv gjort om til substantiv: *å fordøye-fordøyelsen*)
- Sammensatte ord (*krigserklæring*)
- Metaforer (jernteppet, medaljens bakside, upløyd mark)

(Blikstad-Balas, 2016, s. 76-79; Kjelaas & Fagerheim, 2021, s. 103ff; Nagy & Townsend, 2012)

Finn akademiske ord i teksten, og finn deretter spørsmål i samtalestøtten som retter seg mot denne leseutfordringen

Nysgjerrigper: Kommer isbjørnene til å overleve?

«Verdens største landlevende rovdyr, isbjørnen, trues av klimaendringer. Hver vår drar derfor forsker Jon Aars og hans kolleger ved Norsk Polarinstitutt til Svalbard for å holde et øye med dem.»

(Jensen, 2021).

Tema: Svalbard

KOMMER ISBJØRNEN TIL Å OVERLEVE?

Tekst: Isabel Nadine Jensen

Verdens største landlevende rovdyr, isbjørnen, trues av klimaendringer. Hver vår drar derfor forsker Jon Aars og hans kolleger ved Norsk Polarinstitutt til Svalbard for å holde et øye med dem.

En isbjørn med unger har blitt bedrevet. I bakgrunnen ser du helikoptret som forskerne bruker til å lete etter isbjørnene på Svalbard.
(Foto: Jon Aars/Norsk Polarinstitutt)

6 - Nysgjerrigper - 4/2021

Samtalestøtte

Arbeide i selve teksten

Ord- og setningsforståelse

Bruke hensiktsmessige strategier for å lese og forstå ord og setninger:

- Er det noen ord her du ikke forstår? Er det noe i teksten som kan fortelle hva ordet betyr?
- Hvordan hjelper forfatteren oss i å forstå hva ordet ... betyr?
- I denne teksten finner vi ordet *resirkulere*. Hvilke deler består dette ordet av? Hva betyr det at det står *re-* foran *sirkulere*? Hva hadde det gjort med teksten hvis det stod *å sirkulere en gang til* i stedet for *resirkulering*?
- Prøv å erstatte ordet ... med et annet ord som betyr nesten det samme (synonym).
- Hva menes med metaforen ...? Hvor i teksten står det som gjør at du skjønner hva metaforen betyr?
- Hvorfor er dette ordet nevnt flere ganger? Får du mer informasjon om ordet på de forskjellige stedene i teksten?
- I denne setningen står det *det/han/hun/dem* ... Hva viser ordet til?
- Denne setningen inneholder ordet *derfor/fordi/men* ... (et bindeord som markerer årsak, virkning, kontrast e.l.). Hva viser det til?
- Mellom disse to setningene er det ikke et bindeord (*Hunder hører svært godt. Vi kan bruke dem som vakthund.*). Hva slags bindeord kunne vært brukt (eks. *derfor, dermed* e.l.)?
- Se på setningen *Avgjørelsen ble tatt på høyeste nivå* (nominalisering og passiv). Hva betyr *avgjørelse*, og hvem tar avgjørelsen?

METAFOR

Leseflyt

Lese med god flyt, med hensiktsmessige pauser, intonasjon og betoning:

- Prøv å lese ordene slik at det høres mer ut som tale/snakk. Høres det bedre ut nå?
- Kan du lese setningen/ordet inni deg og prøve på nytt?
- Jeg la merke til at du leste veldig flytende i denne delen av teksten, men i den andre delen stoppet du mer opp. Har du noen tanker om hvorfor?
- Dette er et langt ord / et sammensatt ord / et fremmedord. Hvordan kan vi dele opp ordet slik at det blir lettere å lese? (an-alfabet-isme, bølge-lengde, pre-historisk)

BØLGELENGDE

Tekststruktur

Legge merke til hvordan teksten er bygget opp:

- Hvilken struktur har denne teksten? (kronologisk, påstand-belegg, problem-løsning, årsak-virkning, sammenligne/kontrastere ...)
- Hvor i teksten kan vi finne bevis for denne strukturen?
- Hvordan hjelper denne strukturen oss med å forstå hva som skjer / hva det argumenteres for / hva som beskrives ...?
- Hvilken hendelse skjedde først? Hva skjedde deretter?

Bruke informasjon i teksten

Bruke strategier for å ta inn den informasjonen som er gitt i teksten, for å forstå det forfatteren vil formidle:

- Hva ser du som kan hjelpe deg å forstå teksten?
- Hva legger du først merke til når du ser på teksten? Hvorfor legger du merke til dette?
- Hvilken informasjon får du gjennom bildet/tabellen/illustrasjonen?
- Hva er sammenhengen mellom verbaltekst og bilde/tabell/graf, og hvordan «snakker» de ulike delene sammen?

Oppsummere

Huske informasjon, gjengi og oppsummere tekst:

- Kan du gjenfortelle historien? (Her kan en gjerne gi elevene støtte ved å bruke setningsrammer som *Først ...*, *deretter ...*, *så ...* og *til slutt ...*)
- Hva handler det første avsnittet om? Hva handler det andre avsnittet om? (Lag overskrift / trekk ut ett nøkkelord til hvert avsnitt.)
- Hva er sentrale ideer/temaer i denne teksten?

Finn akademiske ord i teksten, og finn deretter spørsmål i samtalestøtten som retter seg mot denne leseutfordringen

Nysgjerrigper: Kommer isbjørnene til å overleve?

«Verdens største **landlevende rovdyr**, isbjørnen, **true**s **av klimaendringer**. Hver vår drar derfor **forsker** Jon Aars og hans **kolleger** ved **Norsk Polarinstitutt** til Svalbard for å **holde et øye** med dem.»

Hva menes med metaforen holde et øye med?

Er det noen ord du ikke forstår? Er det noe i teksten som kan fortelle oss hva ordet betyr?

Kan vi dele opp ordet i mindre deler? I så fall hvilke deler?

Er det flere ord i ordet, og hva betyr i så fall de?

Å bruke informasjon i teksten

Elever har sterk tiltro til den skriftlige framstillingen (verbalteksten) og tror ofte ikke at det ligger vesentlig informasjon i tekstbokser, bildetekst, illustrasjoner og bilder, tabeller, diagrammer, grafikk og lignende (Løvland, 2011)

Jeg lærer mest av skrift.

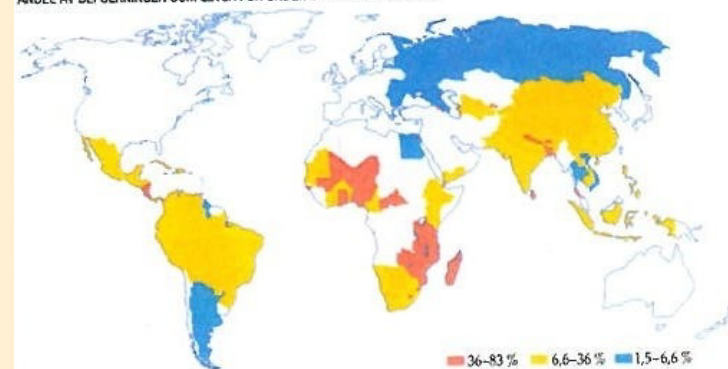
Bilder er mest for små barn.

Bilder er lærerike hvis en ikke er så god til å lese.

Hva er fattigdom?

Fattigdom handler om å mangle ting som mat, klær og et sted å bo. Du kan også være fattig selv om du har dette. Det å være fattig betyr å ha det vanskelig. Mange ser ned på de fattige. De får sjelden være med på å bestemme, og de lever i stor utrygghet.

ANDEL AV BEFOLKNINGEN SOM LEVER FOR UNDER 1 DOLLAR OM DAGEN

Uten penger og skolegang

Fattigdom bryter med menneskerettighetene.

Å være fattig handler om å mangle noe. Du er fattig hvis du mangler noe som er helt nødvendig for å kunne leve. Du er også fattig hvis du mangler noe som de fleste har og tar som en selvfølge. Det betyr at det å være fattig, kan bety forskjellige ting.

Så langt tilbake vi vet, har det vært fattige og rike mennesker. De fattige har alltid hatt det vondt og sjelden fått være med på å bestemme. Mange har ment at store forskjeller mellom mennesker er urettferdig. Andre har ment at det er helt naturlig.

Samtalestøtte

Arbeide i selve teksten

Ord- og setningsforståelse

Bruke hensiktsmessige strategier for å lese og forstå ord og setninger:

- Er det noen ord her du ikke forstår? Er det noe i teksten som kan fortelle hva ordet betyr?
- Hvordan hjelper forfatteren oss i å forstå hva ordet ... betyr?
- I denne teksten finner vi ordet *resirkulere*. Hvilke deler består dette ordet av? Hva betyr det at det står *re-* foran *sirkulere*? Hva hadde det gjort med teksten hvis det stod *å sirkulere en gang til i stedet for resirkulering*?
- Prøv å erstatte ordet ... med et annet ord som betyr nesten det samme (synonym).
- Hva menes med metaforen ...? Hvor i teksten står det som gjør at du skjønner hva metaforen betyr?
- Hvorfor er dette ordet nevnt flere ganger? Får du mer informasjon om ordet på de forskjellige stedene i teksten?
- I denne setningen står det *det/han/hun/dem* ... Hva viser ordet til?
- Denne setningen inneholder ordet *derfor/fordi/men* ... (et bindeord som markerer årsak, virkning, kontrast e.l.). Hva viser det til?
- Mellom disse to setningene er det ikke et bindeord (*Hunder hører svært godt. Vi kan bruke dem som vakthund.*). Hva slags bindeord kunne vært brukt (eks. *derfor, dermed* e.l.)?
- Se på setningen *Avgjørelsen ble tatt på høyeste nivå* (nominalisering og passiv): Hva betyr *avgjørelse*, og hvem tar avgjørelsen?

Leseflyt

Lese med god flyt, med hensiktsmessige pauser, intonasjon og betoning:

- Prøv å lese ordene slik at det høres mer ut som tale/snakk. Høres det bedre ut nå?
- Kan du lese setningen/ordet inni deg og prøve på nytt?
- Jeg la merke til at du leste veldig flytende i denne delen av teksten, men i den andre delen stoppet du mer opp. Har du noen tanker om hvorfor?
- Dette er et langt ord / et sammensatt ord / et fremmedord. Hvordan kan vi dele opp ordet slik at det blir lettere å lese? (an-alfabet-isme, bølge-lengde, pre-historisk)

Tekststruktur

Legge merke til hvordan teksten er bygget opp:

- Hvilken struktur har denne teksten? (kronologisk, påstand-belegg, problem-løsning, årsak-virkning, sammenligne/kontrastere ...)
- Hvor i teksten kan vi finne bevis for denne strukturen?
- Hvordan hjelper denne strukturen oss med å forstå hva som skjer / hva det argumenteres for / hva som beskrives ...?
- Hvilken hendelse skjedde først? Hva skjedde deretter?

Bruke informasjon i teksten

Bruke strategier for å ta inn den informasjonen som er gitt i teksten, for å forstå det forfatteren vil formidle:

- Hva ser du som kan hjelpe deg å forstå teksten?
- Hva legger du først merke til når du ser på teksten? Hvorfor legger du merke til dette?
- Hvilken informasjon får du gjennom bildet/tabellen/illustrasjonen?
- Hva er sammenhengen mellom verbaltekst og bilde/tabell/graf, og hvordan «snakker» de ulike delene sammen?

Oppsummere

Huske informasjon, gjengi og oppsummere tekst:

- Kan du gjenfortelle historien? (Her kan en gjerne gi elevene støtte ved å bruke setningsrammer som *Først ...*, *deretter ...*, *så ...* og *til slutt ...*)
- Hva handler det første avsnittet om? Hva handler det andre avsnittet om? (Lag overskrift / trekk ut ett nøkkelord til hvert avsnitt.)
- Hva er sentrale ideer/temaer i denne teksten?

Finn spørsmål i samtalestøtten som retter seg mot leseutfordringen å **bruke informasjon i tekst**

Hvilken informasjon får du gjennom bildet?

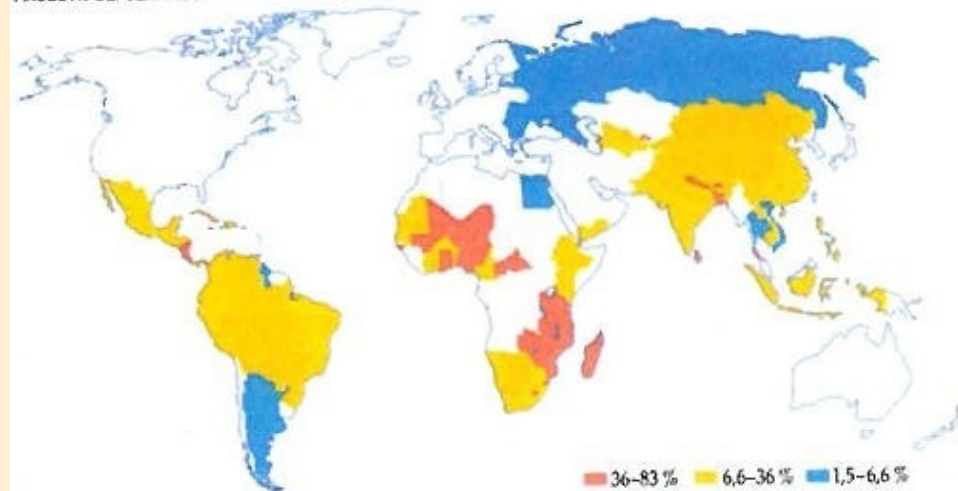
Hva ser du som kan hjelpe deg å forstå teksten?

Hva er sammenhengen mellom verbaltekst og illustrasjonen?

Hva er fattigdom?

Fattigdom handler om å mangle ting som mat, klær og et sted å bo. Du kan også være fattig selv om du har dette. Det å være fattig betyr å ha det vanskelig. Mange ser ned på de fattige. De får sjelden være med på å bestemme, og de lever i stor utrygghet.

ANDEL AV BEFOLKNINGEN SOM LEVER FOR UNDER 1 DOLLAR OM DAGEN

Uten penger og skolegang

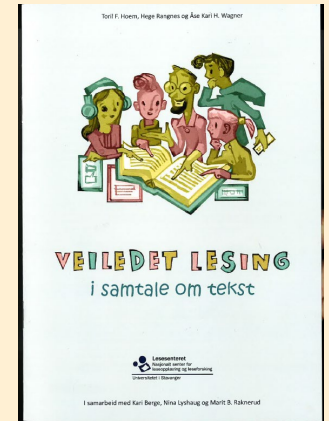
Fattigdom bryter med menneskerettighetene.

Å være fattig handler om å mangle noe. Du er fattig hvis du mangler noe som er helt nødvendig for å kunne leve. Du er også fattig hvis du mangler noe som de fleste har og tar som en selvfølge. Det betyr at det å være fattig, kan bety forskjellige ting.

Så langt tilbake vi vet, har det vært fattige og rike mennesker. De fattige har alltid hatt det vondt og sjelden fått være med på å bestemme. Mange har ment at store forskjeller mellom mennesker er urettferdig. Andre har ment at det er helt naturlig.

Arbeide utover tekster

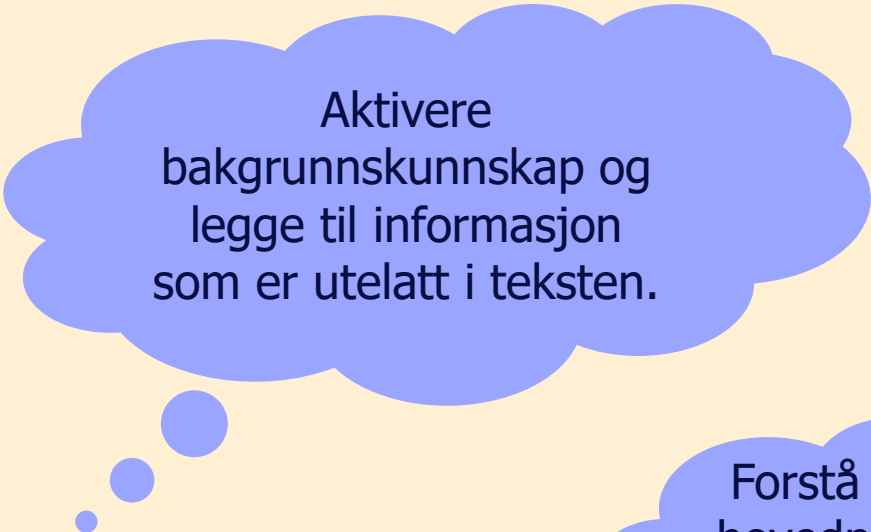
- **Arbeide i selve teksten**
 - Ord- og setningsforståelse
 - Leseflyt
 - Tekststruktur
 - Bruke informasjonen i teksten
 - Oppsummere
- **Arbeide utover tekster**
 - Lage forbindelser
 - Gjøre inferenser
 - Justere forståelsen (syntetisere)
- ~~**Arbeide kritisk med teksten**~~
 - Analysere teksten
 - Vurdere teksten

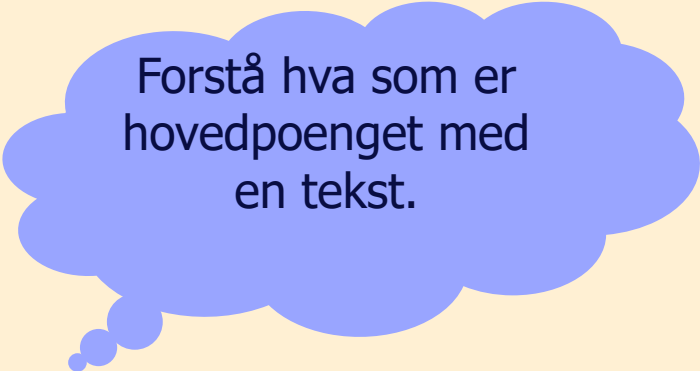
Leseutfordring: Å tolke og trekke slutninger

Tre typer slutninger gir utfordringer for elevene:

(Ryen & Frønes, 2020)

Aktivere
bakgrunnskunnskap og
legge til informasjon
som er utelatt i teksten.

Forstå hva som er
hovedpoenget med
en tekst.

Finne bevis i teksten
som støtter en
forståelse som ikke
er eksplisitt uttalt.

Å gjøre inferenser

- *Å forstå at en handling er forårsaket av en annen*
 - *Å gi grunner for en persons handlinger*
 - *Beskrive forholdet mellom to karakterer*
 - *Forstå det overordna budskapet/hovedpoenget*
 - *Sammenholde og kontrastere informasjon i teksten*
-
- Å undervise i inferens kan være krevende, og det handler om å undervise i det implisitte
 - De færreste tekster er helt eksplisitte
 - Det er sterk sammenheng mellom evne til å gjøre inferenser og leseforståelse

Gjøre inferenser

Tolke teksten og tenke på hva forfatteren kan mene, men ikke eksplisitt har skrevet:

- Hva tror du det betyr at ...?
- Hvordan forstår du personene?
- I første avsnitt får vi vite Hvordan kan det henge sammen med ..., som nevnes på neste side?
- Hvorfor gjør person X slik når ... skjer? Hvilke steder i teksten gir oss informasjon om en mulig årsak/forklaring?
- Da du sa at Per ble lei seg ..., hva var det som fikk deg til å tro det?
- Her står det Hvor i teksten må vi gå for å finne ut hva ... innebærer? Finner vi det ut ved å se kun én plass i teksten? Er det andre steder i teksten som også forteller oss noe om ...?
- Hva tenker du teksten *egentlig* handler om, og hvorfor tenker du det?
- Hva er det som gjør at du forstår teksten på den måten?

Å tolke/inferere = å legge til informasjon som er utelatt i teksten

Hva betyr det når det står ... «og i tre år kom de ikke på den østre side av kirken»?

I en stor dal kan der være et til alle sider fritliggende høyt sted, som solen bærer stråler på, fra det den går op til den faller. Og de som bor tettere under fjællene og sjældnere får sol, kaller da hint sted en solbakke. Den hvorum her skal fortællles, bodde på en sådan, hvorav gården hadde sit navn. Der la sneen sig sist om høsten, der brånet det også først om våren.

Gårdens ejere var haugianere, og kalltes læsere, fordi de hadde det travlere med at læse i Bibelen æn andre folk. Mannen het Guttorm og konen Karen; de fik en gut som døde for dem, og i tre år kom de ikke på den østre side av kirken. Efter dette tidsforløp fik de en jænte, som de kallte op efter gutten; han hadde hett Syvert, og hun blev døpt Synnøv, da de ikke fant noget nærmere. Men

Euftrat og Tigris
er to elver som
renner igjennom
et land som i dag
heter Irak

Sumer er en del av
det større området
som ble kalt
Mesopotamia.

Innenfor bymurene
bodde konger,
prester og
kjøpmenn, og
utenfor bymurene
bodde bøndene.

- Mellom Euftrat og Tigris ligger Mesopotamia, som betyr «landet mellom elvene». Der lå landet Sumer med mange byer, og rundt byene bodde bondefamiliene. Ved elva Nilen bodde egypterne. Sumererne og egypterne bygde de første byene for 5000 år siden

(Libæk, Mathiesen, Mikkelsen & Stenersen, 2009).

Sumererne og
egypterne bodde
ikke sammen

Nilen er en elv som
renner gjennom
dagens Egypt

Hvor er
isbjørnenes
hjem?

- Isbjørnen lever nær sjøis i arktiske strøk, blant annet på Svalbard. På grunn av klimaendringer får vi mindre og mindre sjøis og dermed trues også isbjørnenes hjem.
- Til slutt måler, veier og merker forskerne isbjørnen. Et halsbånd som registrerer bevegelse festes ofte på hunnbjørnene slik at forskerne kan følge med på om det kommer nye isbjørnunger til verden. Halsbåndene kan nemlig avsløre om isbjørnhunnene går i hi. I motsetning til andre bjørnetyper er det bare isbjørnhunner som skal føde unger som gjør dette.

Hvorfor går
isbjørnhunnene i
hi?
Hvor føder
isbjørnhunnene
ungene sine?

Finn steder leseren selv må legge til informasjon (inferere), samt spørsmål vi stille

- Moskus-okser lever i tundraen, hvor det er veldig kaldt – helt ned til minus 40 grader.
- Moskus-okser lever sammen i store flokker på opp til 100 dyr. Det fins hanner, hunner og unger i forskjellige aldre. Dersom flokkens unge dyr blir truet, flykter ikke moskus-oksene. I stedet samarbeider de voksne dyrene og stiller seg skulder mot skulder med hodet ut mot fienden.
- Derfor blir for eksempel ulver ofte nødt til å gi opp og leter etter andre byttedyr.

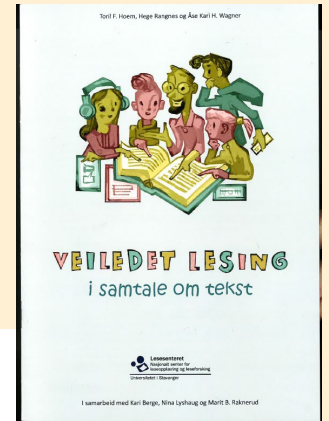
Hvem er fienden?
Hvem truer?

Hvorfor flykter ikke oksene, og hvorfor stiller de seg opp på denne måten?

Hva er det ulven gir opp og hvorfor?

Tilpasset fra Nielsen, H. B., 2022

Justere forståelsen/syntetisere

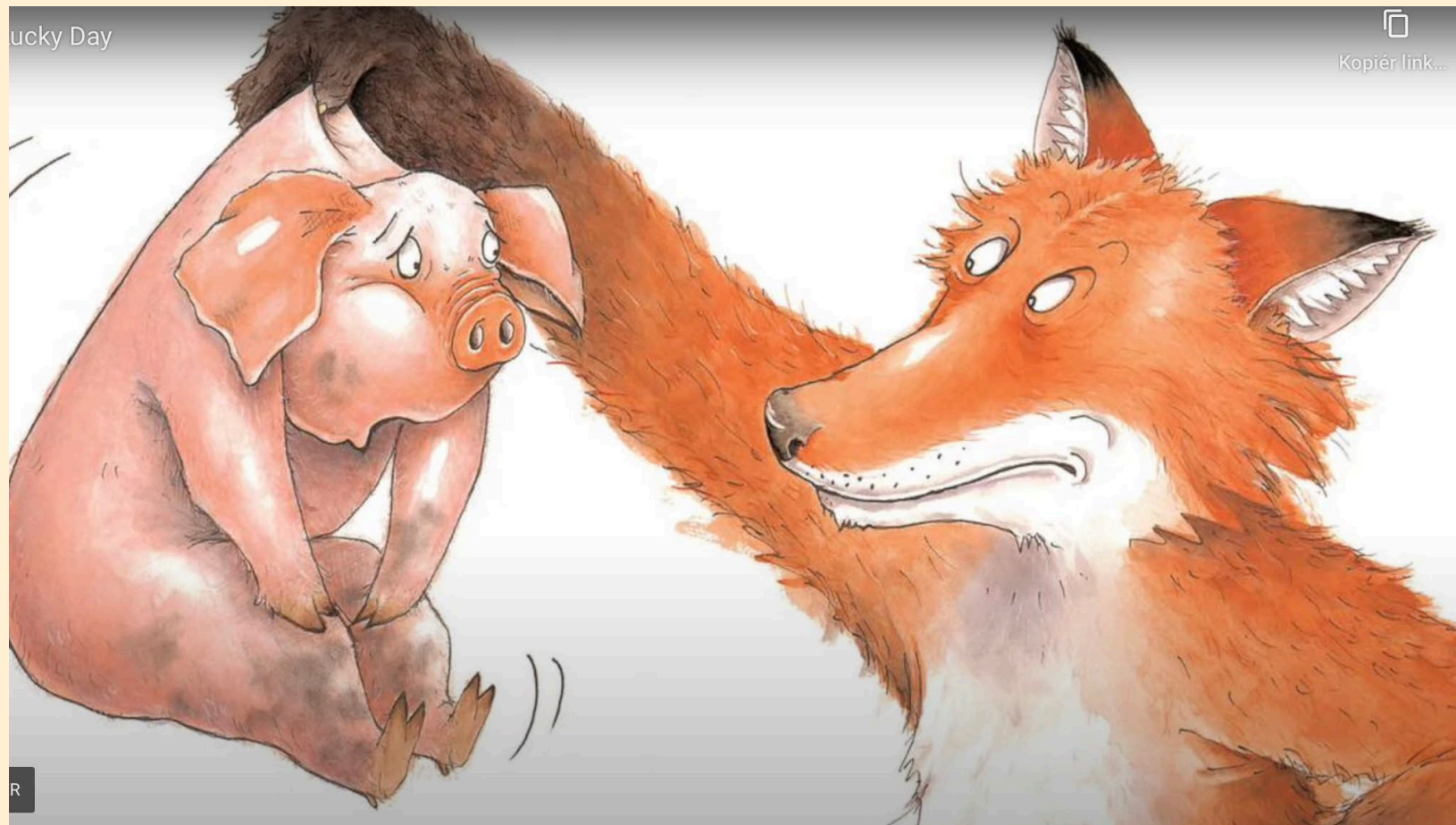
Justere forståelsen (syntetisere)

Bruke informasjonen i teksten til å justere egen forståelse:

- Hvilken ny informasjon var det i tekst/bilde/språk? På hvilken måte endret den nye informasjonen forståelsen din av teksten/temaet?
- Vi trodde teksten skulle handle om ..., stemte det? Hva var det som gjorde at vi hadde rett/tok feil? Hva gjorde det med forståelsen vår?
- Hvordan utvikler en person, en hendelse seg i løpet av teksten?
- Hva ønsker forfatteren å få fram i denne teksten?
- Hva er hovedpoenget med denne teksten?
- Hva kan vi lære av historien om ...?

My lucky day

My Lucky Day

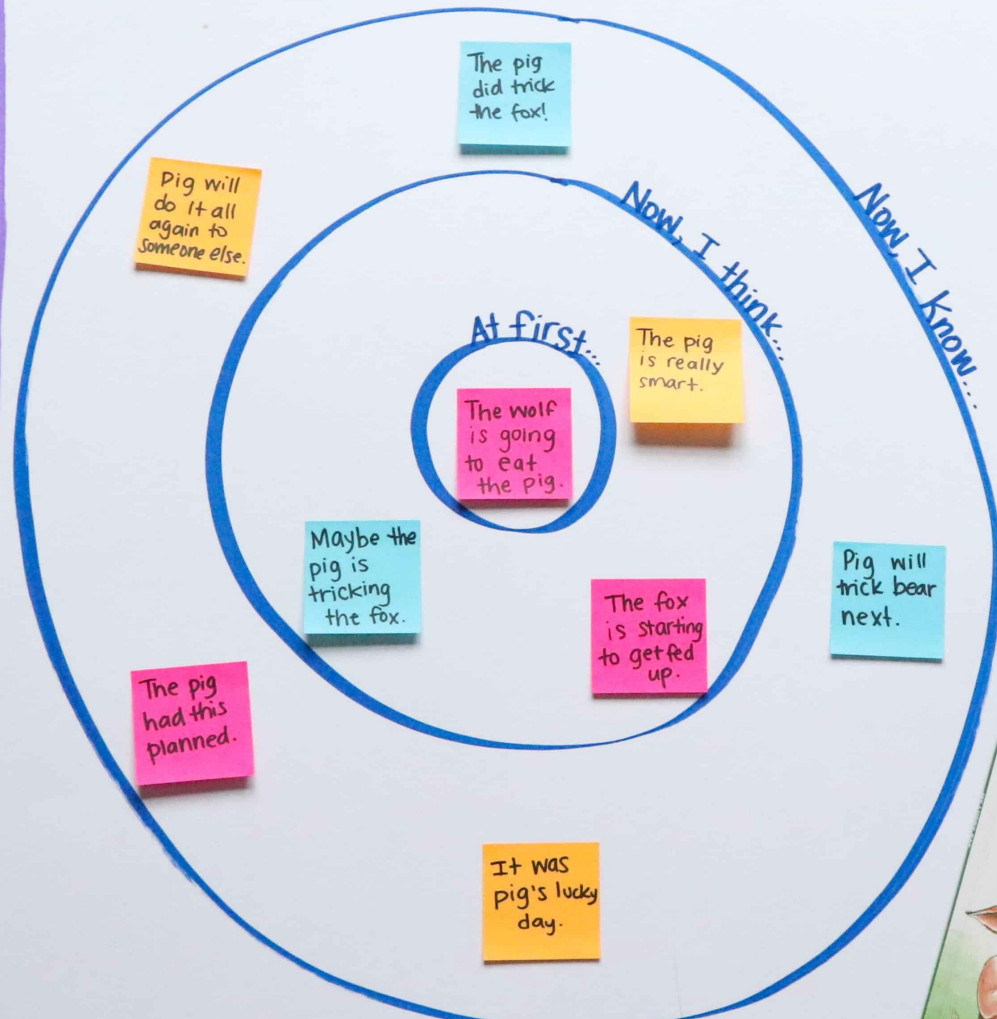
y Day

My Lucky Day

Sticky note -SYNTHESIZING-

Forslag til samtalestøtte

- **Arbeide i selve teksten**
 - Ord- og setningsforståelse
 - Leseflyt
 - Tekststruktur
 - Bruke informasjonen i teksten
 - Oppsummere
- **Arbeide ut over tekster**
 - Lage forbindelser
 - Gjøre inferenser
 - Justere forståelsen (syntetisere)
- **Arbeide kritisk med teksten**
 - Analysere teksten
 - Vurdere teksten

Kritisk tilnærming til tekst i læreplanen

- Ifølge **overordnet del** (Kritisk tenking og etisk bevissthet) skal elevene «kunne vurdere ulike kilder til kunnskap og tenke kritisk om hvordan kunnskap utvikles».
- Ifølge beskrivelsene av **lesing som grunnleggende ferdighet** i alle fag skal elevene kunne reflektere kritisk over teksters form og innhold.
- Kritisk tilnærming til tekst er et av seks **kjerneelementer** i norskfaget: «Elevene skal kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har».
- Undring og utforsking er **kjerneelement** i samfunnsfag: «Dei skal òg kunne vurdere kritisk om kjeldene er pålitelege og relevante.»
(Utdanningsdirektoratet, 2020).

Kritisk tilnærming til tekst i læreplanen

Norsk:

- «...samtale om forskjellen mellom meninger og fakta i tekster» (Kompetansemål etter 4. trinn)

Samfunnsfag:

- «...samtale om hvordan ulike kilder, inkludert kart, kan gi informasjon om samfunnsfaglige spørsmål» (Kompetansemål etter 2. trinn)
- «...søke etter informasjon i ulike kilder og vurdere hvor nyttig informasjonen er til å belyse spørsmålene» (Kompetansemål etter 4. trinn)

Naturfag:

- «...gi eksempler på hvordan naturvitenskapelig kunnskap er utviklet og utvikler seg» (Kompetansemål etter 7. trinn)

Hva vet vi om læreres undervisning i kritisk tilnærming til tekst?

- Kritisk lesing er et vagt begrep som er krevende å definere og vanskelig for lærere å operasjonalisere (Ferrer, 2019; Frønes et al., 2022; Weyergang et. al., 2023).
- Lærere trenger nye metoder for hvordan elevene kan arbeide kritisk med tekster (Veum m.fl, 2022).

Funn fra studier som undersøker elevenes kritiske lesekompetanse

Bare 28% av lærerne i PIRLS 2021 rapporterte at de ofte ber elevene vurdere formål (Hoem & Støle, 2023)

Elevene er generelt lite opptatt av teksters avsender og kan ha problemer med å forstå teksters formål (f.eks. skille reklame fra informasjon) (Roe et al, 2018).

Hva er hovedhensikten med denne teksten?

- A) å reklamere for et knivmerke
- B) å informere om fritidsaktiviteter for barn
- C) å reklamere for speiderbevegelsen
- D) å informere om gode naturopplevelser

A: 34 % B: 14 % C: 6 % D: 45 %

Norge trenger flere små indianere

Det er ganske skummelt å tenke på at barn i dag kommer hjem med færre skrubbsår. Færre risp og kutt. Og færre gode opplevelser. Fordi de er mindre ute i naturen og leker enn vi var før.

Vi i Selje tror at den gleden som ekte naturopplevelser gir, fortsatt overgår alt et barn kan få gjennom en datamaskin eller en TV-skjerm.

Vi tror at barkebåten man har spikket selv, kan være vel så spennende som skuta til kaptein Sabeltann. Vi tror at den pilen og buen som far eller mor laget av en seig bjørk i skogen, er mye morsommere å leke med enn plastikkbuen som ble kjøpt i butikken. Og vi tror gleden over å finne en bitte liten fisk inne i magen på den lille fisken som var inne i magen på den store fisken du nettopp dro

opp av havet, overgår både Level 1, 2 og 3 på Super Mario.

Kjøper du en kniv i presang til et barn du kjenner, gir du ikke barnet enda et leketøy. Du gir det et redskap som gjør skogs- turen, fjellturen eller fisketuren til en ny og spennende opp- levelse.

Vi har i over 30 år laget speiderkniver spesielt tilpasset barn. Blant annet har de en egen stopper som gjør at ikke hånden sklir ned på bladet mens man spikker. På den annen side er det kanskje ikke så farlig at barna skjærer seg litt i fingrene. Like lite som de har vondt av å bli litt fra et skrubbsår. Eller å komme hjem med neglesprett en kald vinterdag.

Barn som lærer seg hva som er farlig, lærer seg også respekt – både for kniven og naturen.

SELJE - kniv for den kresne

Funn fra studier som undersøker elevenes kritiske lesekompetanse

- Elever har ofte en forventning om at tekstene de møter i skolesammenheng, formidler en sannhet, og at påstander som framsettes tar utgangspunkt i gyldige bevis (Blikstad-Balas, 2023). De tenker i liten grad kritisk om hvordan kunnskap utvikles.
- Elevene vurderer sjelden troverdighet, de er mer opptatt av at innholdet de finner, skal handle om «det riktige temaet» og inneholde mest mulig informasjon de kan bruke selv – «jakte på svaret» (Anmarkrud et al., 2014; Blikstad-Balas & Foldvik, 2017).
- Elevene har (for stor) tillit til tekstene de møter og har vanskeligheter med å gjenkjenne og vurdere argumentasjon (skille mening fra fakta) (Weyergang, 2022).

Elevene skal kunne vurdere ulike kilder til kunnskap og tenke kritisk om hvordan kunnskap utvikles.

Elevene skal kunne søke etter informasjon i ulike kilder og vurdere hvor nyttig informasjonen er

....

Elevene skal kunne samtale om forskjellen mellom mening og fakta.

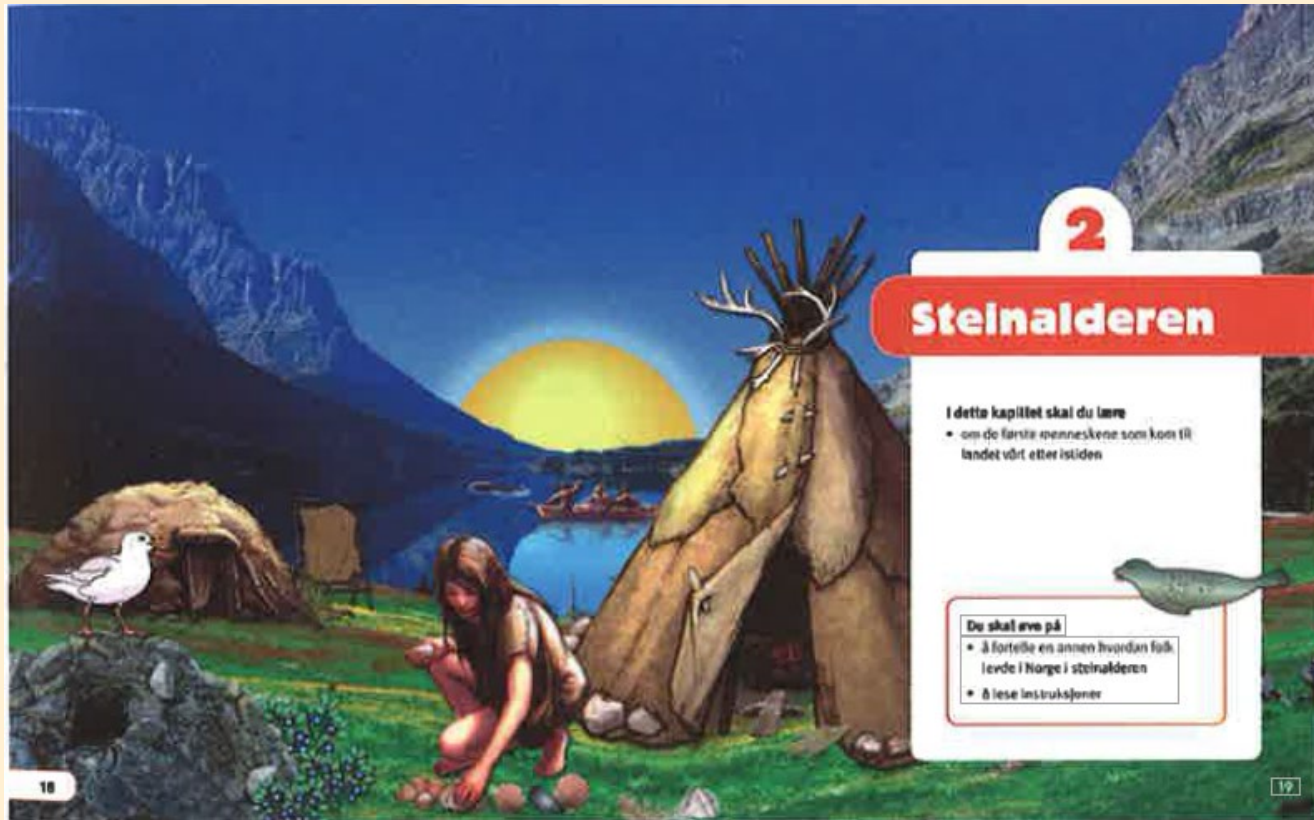
Hvordan kan vi vite at...?

Geirfuglen var en svært dyktig svømmer, men fly kunne den ikke. Med sin svarte og hvite drakt lignet den litt på en pingvin, og fuglen blir ofte omtalt som *den nordlige halvkules pingvin*. Geirfuglen har holdt til på de fleste kyststrekninger ved Nord-
Atlanten, og det er funnet geirfuglknokler fra steinalderen flere steder langs norskekysten.

Hvordan kan vi vite at geirfuglen har levd i Norge?

Hvordan kan vi vite at...?

(Ferrer, 2019).

Hvem sin versjon av kulturelle, historiske og samtidsforhold blir fremstilt i lærebøker?

Også lærebøker er produkt av forfattervalg og bærer i seg perspektiver og verdier som reflekterer forfatterens (bevisste og ikke-bevisste!) holdninger og oppfatninger. De vil forsøke å overtale leseren (her: elevene) om å mene, tro, føle, ønske, handle på bestemte måter og vil forme elevenes oppfatninger av virkeligheten (Peled-Elhanan, 2012; Waallann-Brown, 2016).

Hva oppnår forfatteren med å velge denne synsvinkelen, dette perspektivet?

Legger du merke til noen språklige valg forfatteren har tatt?

Hvordan har forfatteren skrevet teksten?

Kritiske spørsmål til skjønnlitteratur

Hva oppnår
forfatteren med å
velge denne
synsvinkelen, dette
perspektivet?

Hvordan hadde
fortellingen vært
hvis det var ulven
som fortalte?

Hva ville ulven sagt om den hadde fortalt sin historie?

<https://youtu.be/hRKnE94j9lc?si=slgUYSgvQRiF6n8P>

Finn noen leseutfordringer knyttet til kritisk lesing i denne teksten og velg spørsmål som adresserer disse.

Tema: Svalbard

KOMMER ISBJØRNEN TIL Å OVERLEVE?

Tekst: Isabel Nadine Jensen

Verdens største landlevende rovdyr, isbjørnen, trues av klimaendringer. Hver vår drar derfor forsker Jon Aars og hans team til Svalbard for å undersøke isbjørnene på Svalbard.

(Foto: Jon Aars/Norsk Polarinstitutt)

↓

En isbjørn med unger har blitt bedøvet. I bakgrunnen ser du helikopteret som forskerne bruker til å lete etter isbjørnene på Svalbard.

Hvorfor har forfatteren gitt denne teksten overskriften...?

6 Nysgjerrigper - 4/2021

Tema: Svalbard

Synes du dette er en trist/lykkelig/interessant tekst? Begrunn med eksempler fra teksten

Isbjørnen lever i Arktis, og på grunn av klimaendringer får vi mindre og mindre sjøis, og dermed trues også isbjørnenes hjem.

Finder ut om isbjørnen har det bra

Nettopp derfor er det så viktig at vi har forskere som følger nøye med på hvordan isbjørnene klarer seg, forteller Jon. Han er ansvarlig for forskningsprogrammet på isbjørn ved Norsk Polarinstitutt i Tromsø. Sammen med andre forskere fra flere forskjellige land jobber han med å spore opp, merke og samle inn prøver fra isbjørner.

Prøvene blir brukt til å få informasjon om hvordan isbjørnene har det. Klarer de seg for eksempel om sjøisen minker? Eller klarer de seg når sjøisen tynner? Dette spørsmålet må forskerne stille seg, slik at isbjørnene fortsatt kan ha det bra.

Har forsket på isbjørn i 34 år

Hvert år siden 1987 har forskere reist til Svalbard for å samle inn informasjon om blant annet isbjørners gener, helse og spisevaner. Denne informasjonen kan de ved å undersøke litt av bjørnens blod, fett, hår og tårer.

For eksempel kan håret, fett og blod gi informasjon om isbjørnens helse og om hva slags mat den spiser, mens huden kan fortelle forskerne om bjørnens gener, slik at de kan bygge familietrær. Det vil si at forskerne finner ut av hvilke bjørner som er i familie med hverandre.

Detektivarbeid

Men hvordan tar man egentlig en blodprøve av et rovdyr som veier flere hundre kilo? Jon forteller at det krever litt detektivarbeid, et helikopter og en dose bedøvelsesmiddel.

Fra helikopteret...

Nysgjerrigper - 4/2021 7

Tema: Svalbard

En usikker fremtid

Jon forteller at isbjørnforskere er uenige om hvordan fremtiden for isbjørnen ser ut. Likevel er alle enige om én ting: det vil bli færre isbjørner i verden de neste ti-årene. Noen forskere mener faktisk at isbjørnen kommer til å forsvinne fullstendig, men Jon er mer optimistisk og tviler på utryddelse.

Likevel påpeker han at isbjørnens fremtid er helt avhengig av hvordan det går med sjøisen i Arktis, siden dette er isbjørnens hjem. Med dagens klimaendringer lever isbjørnen derfor et svært utsatt liv.

– Hvis sjøisen forsvinner, forsvinner isbjørnen, avslutter Jon.

Isbjørnforsker Jon Aars sammen med en bedøvet isbjørn på Svalbard.
(Foto: Jon Aars/Norsk Polarinstitutt)

Visste du at?

- Isbjørnen er verdens største landlevende rovdyr.
- Voksne hanner er vanligvis mellom 180 – 260 cm lange og har en skulderhøyde på opptil 170 cm. De veier vanligvis mellom 300 – 600 kilo, mens hunnbjørnene vanligvis veier mellom 150 – 300 kilo.
- Hunnbjørner kalles bamser, og hunnbjørner kalles binner.
- Isbjørnen lever i områder med sjøis i Arktis.
- Isbjørnens viktigste mat er sel.

8 Nysgjerrigper - 4/2021

Hva skal til for å lykkes med kompetanseutvikling i skolen?

Innsikt i forskningsbasert kunnskap	Motivasjon til å bruke ny kunnskap	Teknikker for å bruke kunnskapen	Bygge ny praksis inn i gammel	Konsekvenser

Hva skal til for å lykkes med kompetanseutvikling i skolen?

Innsikt i forskningsbasert kunnskap	Motivasjon til å bruke ny kunnskap	Teknikker for å bruke kunnskapen	Bygge ny praksis inn i gammel	Konsekvenser
✓				Ingen endring

Hva skal til for å lykkes med kompetanseutvikling i skolen?

Innsikt i forskningsbasert kunnskap	Motivasjon til å bruke ny kunnskap	Teknikker for å bruke kunnskapen	Bygge ny praksis inn i gammel	Konsekvenser
✓				Ingen endring
✓	✓			Gap mellom det man vet at man burde gjøre, og det man faktisk gjør

Hva skal til for å lykkes med kompetanseutvikling i skolen?

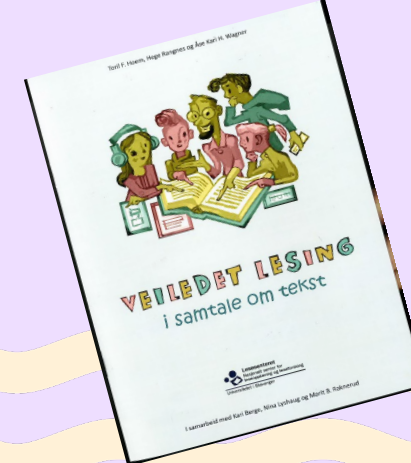
Innsikt i forskningsbasert kunnskap	Motivasjon til å bruke ny kunnskap	Teknikker for å bruke kunnskapen	Bygge ny praksis inn i gammel	Konsekvenser
✓				Ingen endring
✓	✓			Gap mellom det man vet at man burde gjøre, og det man faktisk gjør
✓	✓	✓		Tilbake til gammel vane

Hva skal til for å lykkes med kompetanseutvikling i skolen?

Innsikt i forskningsbasert kunnskap	Motivasjon til å bruke ny kunnskap	Teknikker for å bruke kunnskapen	Bygge ny praksis inn i gammel	Konsekvenser
✓				Ingen endring
✓	✓			Gap mellom det man vet at man burde gjøre, og det man faktisk gjør
✓	✓	✓		Tilbake til gammel vane
	✓	✓	✓	Feil anvendelse

Hva skal til for å lykkes med kompetanseutvikling i skolen?

Innsikt i forskningsbasert kunnskap	Motivasjon til å bruke ny kunnskap	Teknikker for å bruke kunnskapen	Bygge ny praksis inn i gammel	Konsekvenser
✓				Ingen endring
✓	✓			Gap mellom det man vet at man burde gjøre, og det man faktisk gjør
✓	✓	✓		Tilbake til gammel vane
	✓	✓	✓	Feil anvendelse
✓	✓	✓	✓	Mulighet for å lykkes med varig endring av praksis

Forslag til systematiske utprøvinger med erfaringsdeling i personalet

- Se webinarene på utviklingstid (ca 15 minutter)
- Velg tekst som uansett skal brukes i undervisningen og identifiser leseutfordringer som retter seg mot
 - **arbeid i tekst**
 - **arbeid utover tekst**
 - **kritisk arbeid med tekst**
- Velg spørsmål fra heftet som adresserer leseutfordringene og prøv ut hvordan spørsmålene fungerer som samtalestøtte, enten i grupper eller i hel klasse.
- Deling i personalet: beskriv hva du gjorde, fortell hva du synes var bra og hva du synes var utfordrende og begrunn hvorfor.
- Diskuterer veien videre: Hvordan kan ny praksis bygges inn i gammel praksis?

4/8/2025

